

Kustán Magyar Attila Szigorúan ellenőrzött labdarúgás

RECENZIO TAKÁCS TIBOR *SZOROS EMBERFOGÁS – FUTBALL ÉS ÁLLAMBIZTONSÁG A KÁDÁR-KORSZAKBAN* C. KÖNYVÉRŐL (JAFFA KIADÓ ÉS KERESKEDELMI KFT., BUDAPEST, 2014)

2014 áprilisában mutatták be Magyarországon Takács Tibor történész a futball és az állambiztonság Kádár-korszakbeli történetét feldolgozó könyvét. A *Szoros emberfogás – Futball és állambiztonság a Kádár-korszakban* számos kérdésre választ ad, de leginkább talán arra, hogy miért van igaza Esterházy Péternek, amikor azt mondja: a futball problémái a világ problémái (Esterházy 2006 26.). A kötet plasztikusan ábrázolja a kádárizmus hétköznapjait, ami azt jelenti, nemcsak az általános tudnivalókat ismerteti, például az állambiztonsági szervek működését, hanem jelentésekbe is betekintést nyújt, és valós történeteket is leír. A könyv jelentőségéről maga nyilatkozik az atv.hu-nak adott interjújában. Mint mondja: „arról, hogy mi történt a magyarok és a szovjetek között, nagyon sok tanulmányt olvashatunk, de ezek elsősorban a felső vezetésről szólnak: mikor és miről tárgyalt Kádár, mit reagált Moszkva. Arról, hogy a magyar társadalom hogyan tekintett erre a kapcsolatra, a focin keresztül sokkal többet megtudhatunk”¹. A magyar DIGI Sportnak adott interjújában pedig úgy nyilatkozik, hogy néhány évvel korábban egy – olimpiáról szóló – kötetet állítottak össze a kollégákkal, és akkor bukkant rá egy olyan érdekes – a labdarúgás és az állambiztonság kapcsolatát őrző – operatív jelentésre, amely ennek a könyvnek a megírására ösztönözte². Mint azt nevetve megfogalmazza, a fociról szurkolóként korábban is tudott, de azt, hogy operatív helyzete is van, nem. Arra a kérdésre, hogy milyen volt a futball operatív helyzete az általa vizsgált korszakban, elmondta, az állambiztonság a külföldre utazó csapatokra, a „problémás” játékosokra és szurkolókra fókuszált.

A kötet a tartalom rövid felvázolásával indít, majd tematikus fejezetekre bomlik: így betekintést nyerhetünk különböző korszakok, futballcsapatok életébe, a szurkolók világába, jelentős események hátterébe, az állambiztonsági szervek embereinek „működésébe”, és mint már említettük, jelentések részleteit is olvashatjuk.

A szerző a bevezetőben gondosan összeválogatott idézeteket sorakoztat fel amellelt, hogy miért más a foci, mint más kulturális termékek, és miért több csupán egy sporteseménynél vagy játéknál. Ez utóbbit egy megkapó érveléssel is alátámasztja: „a labdarúgást nem egy légtelen térben játsszák és nézik, így természetes, hogy a »külvilág« értékei, érdekei, nézetei, hiedelmei megjelennek a pályán, és még inkább a nézőtérén” (10.).

Az identitásokat hordozó, teremtő, visszatükröző foci mindig felhívta a politika figyelmét, ez nem volt másként a második világháború utáni Magyarországon sem, Takács Majtényi Györgyre hivatkozva azt írja, az akkori vezetők „futballörülete” a munka éthoszával van összefüggésben, így, a futball által igyekeznek a tömegektől őket elválasztó határokat láthatatlanná tenni (12.). A szerző azonban figyelmezteti az olvasót, könyve nem általában a foci és a politika vagy az állam

1 <http://www.atv.hu/belfold/20140614-puskas-czibor-es-az-avh-szoros-emberfogas>

2 <https://www.youtube.com/watch?v=v48YQXMIccc>

viszonyát taglalja, hanem a Kádár-korszak focial kapcsolatos állambiztonsági lépéseit igyekszik felvázolni. Hozzáteszi ugyanakkor, nem egyfajta ügynökközpontú megközelítést alkalmaz, hanem működésében mutatja be a Kádár-korszak politikai rendőrségét (13.).

A magyar sportot 1949 és 1951 között szervezték újra, amely során „egy végletekig centralizált és hierarchizált szervezeti struktúra jött létre” új sportegyesületekkel, a hagyományos sportklubok felszámolását követően (15.). Ezt a folyamatot ugyan felfüggesztette az 1956-os forradalom, de az új hatalom hamarosan visszaállította a korábbi állapotokat (16.). A sport „többszörös alá-fölérendeltségi viszonyok között működött”, a központi hatóság, területi- és bázisszervek egyaránt felügyelték a szereplőket, karöltve a könyv központi szereplőjével, az állambiztonsági szervekkel (17.), akik többek között a nyugati utazásokat tartották különösen veszélyesnek. A kémelhárítás 1957-ben olyan információk birtokába jutott, amelyek szerint a kiutazó sportolók üzeneteket közvetítettek és „egyéb illegális megbízásokat teljesítettek” (19.). A forradalom előtti időszakkal szemben 1956 után egyre több nemzetközi sporteseményen vettek részt a magyar sportolók, határ menti sporttalálkozókon szintén, ami azonban – a sportra rátelepülő tőkés érdekeltségek és politikusok miatt – „veszélyes” volt, hiszen „disszidálásra csábították a kiutazó sportolókat” (22–23.). Odafigyeltek ugyanakkor a „belső reakció” tevékenységére is: sportvezetők és játékosok egyaránt tettek rendszerellenes megjegyzéseket (26.), depolitizálási törekvéseket is regisztráltak, amelyek a politikai rendőrség szerint ellenséges megnyilvánulást jelentettek (28.). A hatvanas években a budapesti politikai rendőrség elsősorban a Ferencvárosra figyelt, főként olyan rendezvényekre, amelyek nagyobb tömegmegmozdulásokkal járnak, ehhez pedig a központi állambiztonsági szervek is segítséget nyújtottak (30–31.), míg a vidéki egyesületeket a megyei szervek felügyelték (33.). A fővárosra visszatérve: a Budapesti Honvéd fölött a katonai elhárítás, az Újpesti Dózsa fölött pedig a belügy „örkődött” (33–34.). Változást 1986 hozott: az Országos Testnevelési és Sporthivatal helyébe az Állami Ifjúsági és Sporthivatal lépett (35.), amely a sportirányítás depolitizálási törekvéseinek szellemében a szövetségeket csak felügyelte, a sportegyesületeket pedig „ösztönözte” (36.).

A kötet következő fejezetében Takács egy 1969-es jelentést közöl, amelyből „az irányok, célok, eszközök és módszerek tekintetében” ki lehet olvasni a Kádár-rendszerben uralkodó helyzetet (37.). A jelentésben leírják, a futball „a legnagyobb tömegeket vonzó és érdeklő sport”, így a különböző eseményeken nem kívánatos személyek is megjelennek, akik „a nézőtér hangulatát saját ellenséges céljaik elérésére igyekeznek felhasználni (antiszemita, rendszerellenes, nacionalista stb. kijelentések, megjegyzések)” (38.). A válogatott és az élvonalbeli klubokban létező visszaéléseket szintén megemlítik: „nemkívánatos nyugati kapcsolatok fenntartása, deviza- és vámszabálysértés vagy büntett elkövetése, hazatérés megtagadása stb.)”, figyelmüket „ellenséges propaganda-szervek nyílt vagy burkolt, direkt vagy közvetett módon” Magyarország és a szocialista tábor elleni tevékenység ellensúlyozására fordítják (39.). Takács kiemeli, az állambiztonságtól még a hatvanas években is függött a válogatott kerete, az operatív tiszték „segítségét” a kapitány „nagy megelégedéssel” fogadta (46.). A hatalom rossznéven vette a labdarúgók „anyagiaságát”: hivatalosan nem létezhetett professzionális futball, így a játékosok illegális vagy legális eszközökkel pótolták ki a vagyonukat (54.).

Eddig a kiadvány picivel kevesebb, mint egyharmadát ismertettük, tizenkét fejezetből az első hármat. Mivel ezek a fejezetek vázolják fel az állambiztonsági szervek struktúráját, a labdarúgással való kapcsolatokat átfogó képet adva a Kádár-rendszer vizsgált szeletéről, fontosnak tartottuk, hogy részletesebben ismertessük a leírtakat. A következőkben személyekről, klubokról, jelenségekről és történetekről teszünk említést.

Takács rámutat, 1954 előtt a hazai labdarúgók nemzetközi szinten alacsony jövedelmét úgy kompenzálták, hogy lehetővé tették számukra a seftelést, a csempészetet. A hatalom és a sportolók viszonya összetett volt: miután az 1952-es olimpiára viták után, de kiengedték őket, Puskás, Bozsik, Lőránt és Papp László azt hangoztatták, a párt és a kormány „sohasem fogja tudni kellően meghálálni nekik” az elért eredményeket – állapította meg elítélően a MDP titkársága 1955-ben (66.). A sport és a politika összefonódása Rákosi Mátyás szerint el lett hanyagolva, ugyanakkor veszélyes volt az ellenkezője is, hiszen a sikerek elmaradása egyben politikai értelmet is nyerhetett, azaz ártott a pártnak (67.).

Takács leírja, nem maradtak fenn iratok arról, hogy szemmel tartották Puskást, de ez biztosan tudható, mert 1953-ban a magyar hatóságokat a nyugati kapcsolatairól szovjet tanácsadók figyelemztették, és mivel azt gyanították, hogy az amerikai hírszerzés embere, ezért nyomozás indult ellene (67.). ‘56 után az a hír járta, hogy haza akar térni (69.), később azt vélték tudni, hogy az ő személye köré épül egy – az emigrált focistákból összeálló – csapat, a „Szabad Magyarország” (78.). A katonai elhárítás viszont megállapította, hogy Puskás nem folytat ellenséges tevékenységet, Magyarországra sem akar hazatérni (81.) – a nyolcvanas évek állambiztonsági irataiban már nem emlegetik (83.).

A későbbiekben Kádár személyére is kitér: ifjúkora óta a Vasas drukkere volt, annak az 1911-ben a szervezett munkásság csapataként megalakuló klubnak, amelyhez a Horthy-korszak ellenségesen viszonyult, de amelyet 1946-ban már az MKP is felkarolt (85–86.). A csapat Kádár-kori felívelését és helyzetét ecsetelve Takács kiemeli, az 1969-ben készített jelentés alapján kiderül, a többi klub úgy vélte, a Vasas előjogokat élvez (96.), a FTC (Ferencvárosi Torna Club, rövidebben Fradi) identitásának pedig fontos eleme volt, hogy a hatalom nem engedi őket nyerni, a Vasast pedig segíti (97.), később a Vasas elleni gyűlölet összehozta az FTC-t és a Dózsát is (99.). A Vasas mint hagyományosan „baloldali” klub „csupán ebben a relációban vált a rendszer vagy a párt csapatává”, egyébként ugyanúgy ellenőrizték őket a külföldi utak során, a „problémás” játékosokat is megfigyelték, ahogyan más csapatokat.

A könyv egy fejezetében az 1964. szeptember 13-i eseményeket tagolja, amikor az FTC-Győr bajnoki mérkőzését követően tömegmegmozdulás történt. Ekkor a szurkolók előbb a rendőröket szidták, aztán össze is csaptak velük, miközben azok szét akarták oszlatni a tömeget – ettől kezdve a Fradi a rendszerrel való szembenállás egyik szimbólumává vált (125.). A jelenség egy évvel korábban kezdődött, a történész megjegyzése szerint „lényeges sport-, sőt művelődéstörténeti” mozzanattal, amely „új típusú szurkolási” formát jelentett: 1963-ban a jégkorong-, majd a labdarúgó-mecceken „zászlókkal, zajkeltő eszközökkel felszerelkezett csoportosulás” jelent meg a Fradi mérkőzésein, transzparenszekkel, rigmusokat kiabálva. Ezeket az embereket a hatalom „szélsőséges elem”-ként jellemezte (126.), illetve „huligánokból álló, rendbontásra szövetkezett, szervezett akciókat végrehajtó” csoportként minősítették – bár az iratokban megjegyezték, a szervezettséget nem tudják bizonyítani (128.). A tömegmegmozdulás előtt szó volt arról, hogy ünnepséget szervez a klub, ez azonban a hatalommal való tárgyalásokkor megghiúsult (128.), de mivel a drukkerek nem tudtak erről, rendőrségi kordonba ütköztek. Jelszavakat kiabáltak, kövel dobálták a rendőröket (129.). Az állambiztonsági szervek ugyan nem találtak összeesküvést, így keztek fellépni a „huligánokkal” szemben felkérve a sajtót is, hogy járassák le őket.

A Vasas és a Fradi tárgyalása után a történész rátér az MTK-ra is. Miután röviden felvázolja, hogy az állambiztonsági szervek miként közelítették meg a klubot, rátér fejezete lényegére, a „zsidókra és zsidózókra”. Az 1959 decemberi FTC-MTK mérkőzés alatt és után fradisták antiszemita felhangokkal szidalmazták a sportvezetést, és ez a jövő év szeptemberében megismétlődött

(151–152.). 1962 novemberében pedig az állambiztonság tervezett rendbontásról számolt be, amelyből végül a rossz időjárás miatt kevés szurkolót vonzó meccs után semmi nem lett (154.). A hetvenes években elhalkult a két klub közti viszály, a nyolcvanas években azonban felerősödött (155.). Az MTK-t ugyanakkor nem csak a Fradi egyes drukkerai „bántották”, már a hatvanas években, más klubokkal szervezett meccsek alatt is regisztráltak antiszemita megnyilvánulásokat (158.). A történész azonban felhívja a figyelmünket arra, hogy az állambiztonság maga is „zsidó klubnak” tartotta az MTK-t, különösen 1967 után, amikor „cionistákat” keresett a klub környékén, azzal nem lévén tisztában, hogy az MTK „hagyományosan az asszimilálódni kívánó zsidó polgárok csapata volt” (160.).

Érdemes odafigyelni az 1969-ben zajló, Csehszlovákia elleni mérkőzést tárgyaló fejezetre is, a meccs ugyanis politikai jelentőséget kapott az egy évvel korábban megtörtént csehszlovákiai bevonulás miatt (163.). Az állambiztonságot érdekelte a közhangulat változása és a meccs kimenetele is: ez utóbbról szurkolói véleményeket gyűjtöttek össze, ugyanakkor odafigyeltek arra is, hogy számos jegyigénylést regisztráljanak csehszlovák részről, amivel tartani lehetett a vendégcsapat szurkolóinak magas létszámától, akiről úgy tudták, „tömegesen próbálnak majd áthozni Dubčeket ábrázoló és éltető transzparenszeket, és a mérkőzés után felvonulást is terveznek Budapesten. Röplapokat is akarnak szórni a vonatokon, Budapest utcáin, valamint a meccs alatt a Népstadionban” (168.). Végül – az előkészületek és félelmek ellenére – semmilyen komolyabb „rendbontás” nem történt, ugyanakkor „az állambiztonságot egyáltalán nem érdekelte, hogy 2–0 lett a javunkra, vagy hogy a gólokat Dunai II. és Albert szerezte”, számukra csak az volt fontos, hogy „egy szomszédos »baráti« ország megszállása után háromnegyed évvel egy focimeccs kapcsán fokozta működésének intenzitását és igazolta létének fontosságát” (173.).

A magyar és szovjet válogatott meccsek mindig különös hangsúly kaptak: széles körben elterjedt az az elmélet, hogy „a találkozók eredménye nem a pályán dől el”, a magyarok felsőbb utasításra adják le a mérkőzéseket. A közvélemény ugyanakkor többnyire politikai tetteként értelmezte ezeket a meccseket, ahogyan az állambiztonság is – ez utóbbiakat elsősorban az érdekelte, az emberek szerint ki felel a kihagyott helyzetek miatt, illetve hogy „ezek a találkozók alkalmat adnak a szovjetellenes, nacionalista meggyőződésük nyilvános hangoztatására” (176.). A hatvanas években zajló meccsek és az azok köré épülő állambiztonsági tevékenységek taglalása után a szerző rávilágít, a hetvenes években a jelek szerint a sportvezetés mintha hangsúlyt fektetett volna a szovjetek legyőzésére, két győzelem után pedig „a szurkolók számára lassacskán természetessé vált, hogy nyerhetünk ellenük”, ez az 1980-as barátságos mérkőzésen való kikapás után csalódást okozott (191–192.). Takács szerint a magyar–szovjet meccsek karneválként értelmezhetők, mert „lehetőséget teremtettek a világ feje tetejére állítására”, „a két ország egyenlőtlen viszonya is kiegyenlítődt a futballpályákon” (195.).

Takács Tibor könyve csak egyetlen ország egyetlen hatalmi berendezkedésének a futballhoz való viszonyulását írja le, ezzel arra késztet, hogy feltegyük a kérdést: hogyan viszonyult a hatalom a labdarúgáshoz más országokban, akár olyan szabad államokban is, ahol nem eszközöltek „szoros emberfogást”, illetve, hogy mi történt 1989 után és óta, mit jelent a futball ma a parlamentben, a stadionokban, a kocsmákban és a televíziók előtt?

BIBLIOGRÁFIA

ESTERHÁZY, P.

2006 *Utazás a tizenhatos mélyére*. Budapest: Magvető.